

17. Речь проф. Розе в Цюрихском университете при возведении в степень доктора девицы Надежды Прокофьевны Суловой // Неделя. – 1868. – №8. – С. 254–256.
18. По поводу женского адреса, поданного г. Министру народного просвещения в г. Харькове // ЖМНП. – 1870. – №10. – С. 269–274.
19. Внутреннее обозрение: Филантропическое общество гувернанток и последнее его собрание // Дело. – 1869. – №1. – С. 99–103.
20. Песковский М.Л. Университетская наука для русских женщин / М.Л. Песковский // Русская мысль. – 1886. – №11. – С. 42–64; №12. – С. 1–30.
21. Внутреннее обозрение: Высшие женские курсы в Москве, учрежденные В.И. Герье // Вестник Европы. – 1873. – №3. – С. 364–367.
22. Достоевский Ф.М. Несомненный демократизм. Женщины / Ф.М. Достоевский // Дневник писателя. – 1876. – №5. – С. 146–148.
23. Достоевский Ф.М. Опять о женщинах / Ф.М. Достоевский // Дневник писателя. – 1876. – №6. – С. 168–171.
24. К.К.С. Женщины в Казанском университете // Неделя. – 1870. – №49. – 6 декабря. – С. 1640–1641.
25. Тиц Б. Значение профессионального образования для женщин и его роль по отношению к общему образованию / Б. Тиц // Женское образование. – 1891. – №3. – С. 235–247.
26. Гольцев В. Новые попытки по решенному вопросу / В. Гольцев // Вестник Европы. – 1882. – №10. – С. 780–790.

*Надійшла до редколегії 31. 03. 2008 р.
Затверджена до друку 23. 06. 2008 р.*

УДК 94(73) “1981/1989”

О.І. Овчаренко, А.О. Овчаренко

РАДЯНСЬКИЙ ЧИННИК У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ Р. РЕЙГАНА (1981–1989 рр.)

***Анотація.** У статті розглянуто антирадянський чинник, як основна складова антикомуністичної стратегії адміністрації Р.Рейгана, вмотивованість рішучого курсу США в радянсько-американському протиборстві, проаналізовані його ефективність і роль у досягненні перемоги США у “холодній війні”.*

***Аннотация.** В статье рассматривается антисоветский фактор, как основная составляющая антикоммунистической стратегии администрации Р.Рейгана, мотивированность решительного курса США в советско-американском противостоянии, проанализированы его эффективность и роль в достижении победы США в “холодной войне”.*

***Summary.** The article focuses on the anti-Soviet factor as the integral constituent of the anti-communism strategy of Reagan’s administration, as well as deals with the motivation of the consistent course of the USA in the Soviet-American struggle, and analyses its effectiveness and role in reaching the USA victory in the “cold war”.*

Чверть століття тому в міжнародній політиці виникла вкрай небезпечна ситуація, пов’язана з черговим посиленням радянсько-американського протистояння, апогей якого випав на 1982–1984 рр. Вірогідно ніхто не гадав, що воно буде останнім, стане прелюдією до завершення в кінці десятиріччя “холодної війни”, після чого престиж і вплив США у світі значно зростуть, а поглиблення кризи Радянського Союзу й соціалістичної системи приведуть на початку 1990-х років до їх розпаду. Усе це сталося за часів правління чотирьох радянських генсеків – Л.І. Брежнєва, Ю.В. Андропова, К.У. Черненко і М.С. Горбачова, що протягом 1982–1985 рр. послідовно змінювали один одного на цій посаді, та президентства в США Р. Рейгана (1981–1989 рр.).

Зовнішній політиці 40-го президента США присвячена велика кількість досліджень. Вкажемо лише на окремі з них. Серед американських аналітиків особливої уваги заслуговують монографії Р. Даллека [1], С. Амброуза [2], С. Брауна [3], С. Хантінгтона [4], К. Уайнбергера [5], біографічні дослідження Л. Кеннона і К. Уолша [6], фундаментальна праця Г. Кіссінджера [7].

У радянській та сучасній російській літературі деякі аспекти проблеми аналізували Е. Іванян [8], В. Ніконов [9], Р. Овінніков [10], А. Кокошин [11], В. Лінник [12], С. Рогов [13], О. Уткін [14].

Серед українських американістів варто назвати студії А. Потехіна [15], А. Дашкевича і Є. Камінського [16].

Аналіз вказаних праць, а також публікацій періодики кінця ХХ – початку ХХІ ст., дає підстави стверджувати, що питання про те, наскільки вмотивованим був рішучий наступ Р. Рейгана проти СРСР, як саме його політика стала ефективною у протистоянні з Радянським Союзом, а перемога США у “холодній війні” була заслугою Р. Рейгана, – усе ще активно обговорюються в сучасній літературі. У зв’язку з означеним зроблена спроба відповісти на названі питання і авторами цієї статті.

Успіх Р. Рейгана на президентських виборах 1980 р. оцінювався в США більшою мірою як неприйняття його попередника й супротивника на них Д. Картера, ніж схвалення нового президента. Справді, критичний стан американської економіки на кінець правління Д. Картера, 14% інфляції й 8% безробіття у рік виборів, скорочення реальних доходів робітників і службовців рішуче визначили поведінку виборців [17]. Не менший вплив на них справила поступова втрата позицій США на міжнародній арені, що стало результатом історичного змагання з СРСР.

Як відомо, класово-пролетарський підхід до міжнародних відносин разом з вірою в месіанську роль Росії у світі, зумовили зосередження протягом тривалого періоду зусиль Радянського Союзу на максимальному послабленні свого історичного супротивника – капіталістичного світу. Радянське партійне і державне керівництво від В. Леніна до М. Горбачева завжди дотримувалося ідеї, що саме радянська держава має бути центром і базою “світового революційного процесу”. Керівники РКП(б) і створеного в 1919 р. Комінтерну вже в перші роки радянської влади не лише закликали трудящих інших країн на боротьбу проти їхніх урядів, а і вдавалися до спроб організації широкого революційного руху за російським зразком, збройного підштовхування революцій, зокрема в Німеччині [18, 330-331], Польщі [19, 53-66], Болгарії [20, 21-22], країнах Сходу [19, 30-31]; про намір “советизації” Угорщини, Чехії і Румунії в липні 1920 р. ішлося в телеграмі Леніна Й. Сталіну [19, 54-55].

У програмі КПРС (1961 р.) сучасна епоха визначалася як “епоха боротьби двох протилежних суспільних систем”, “епоха соціалістичних і національно-визвольних революцій”, “торжества соціалізму і комунізму у світовому вимірі” [21, 83].

По мірі зростання військової могутності СРСР, заяви його лідерів ставали дедалі амбітнішими. “Уже не імперіалізм, а соціалізм, антиімперіалістичні сили визначають головний зміст суспільного розвитку”, – відмічав генеральний секретар ЦК КПРС Л.І. Брежнєв [22, 38]. Відповідно трактувався і “принцип мирного співіснування” держав із різним суспільно-політичним ладом. Рано чи пізно йому мусив прийти кінець.

Сам перехід в кінці 1960-х років до розрядки пояснювався зміною у співвідношенні сил на світовій арені на користь соціалізму [23, 16-17], визнання СРСР наддержавою, без участі якої не могло бути вирішене жодне важливе питання. Стиль поведінки радянських лідерів явно схилився до наддержавного гегемонізму. Цьому сприяли успіхи в гонці озброєнь. Якщо в період президентства Д. Кеннеді деякі експерти оцінювали співвідношення сукупних ядерних потенціалів США і СРСР пропорцією 4:1, а інші і 5:1 [24]. Розрив було ліквідовано вже на початку 1970-х рр. [25, 341-343].

На зламі 1970–1980 рр. Радянський Союз впритул наблизився до досягнення силової переваги над капіталістичними країнами. Пленум ЦК КПРС 1980 р. назвав “завоюванням принципового історичного значення” встановлення військово-стратегічної рівноваги “між світом соціалізму і світом капіталізму” [26, 471]. Позаяк в поняття “світ капіталізму” радянські керівники відносили не тільки США й інші країни НАТО, а і Японію і, навіть, готові були в умовах радянсько-китайського конфлікту, потенційним союзником Заходу розглядати також КНР, то фактично глобальною військово-стратегічною доктриною СРСР стало досягти такої військової могутності, яка давала б можливість протистояти усім названим державам разом взятим.

Сподівання американців, пов’язані з розрядкою, не збулися. Характерне для її першого періоду пом’якшення міжнародної напруженості (в США його визначали терміном “десант”) досягло найбільшого успіху в угодах, укладених під час зустрічі в Москві у травні 1972 р. Розвитком була й травнева 1973 р. зустріч лідерів СРСР і США. Зупинила вказану позитивну тенденцію

арабо-ізраїльська війна 1973 р., в якій СРСР і США підтримали протилежні сторони, і поправка “Джексона-Веніка” (грудень 1973 р.). Це стало початком кінця детанту. Далі процес розрядки позначався майже виключно лише в подіях символічного значення.

Суттєво відбилася на радянсько-американських відносинах невдача США у війні в Індокитаї, що створила в Америці своєрідний “в’єтнамський синдром”, основними ознаками якого були болючість ганьби поразки й відчуття провини, невпевненість і острах втручання в інші подібні конфлікти та водночас нестерпність до можливого тріумфу у В’єтнамі іншої третьої держави. А сталося саме так. У квітні 1975 р. проамериканський сайгонський режим був повалений і країна об’єдналася в 1976 г. у Соціалістичну Республіку В’єтнам (СРВ). Позаяк за Північним В’єтнамом явно стояв СРСР, то в США вказаний результат розглядали як його перемогу, до того ж досягнуту в період розрядки. Це викликало глибоку образу багатьох американців і розлютило тих, хто з самого початку не вірив у щирість намірів радянського керівництва дотримуватися міжнародних угод. А лідери, котрі розцінювали поразку США у В’єтнамі як послаблення їхньої рішучості використовувати для “стримування комунізму” військову силу, посилили проникнення СРСР у країни “третього світу”. Радянський Союз почав надавати економічну й надто військову допомогу ряду країн, стимулювати їх на проголошення соціалістичних цілей.

Радянське керівництво увірувало в те, що історична ініціатива завойована, капіталістична система приречена й остаточно знищити її можна буде тільки активними діями, попри будь-які домовленості і детанти, бо почала діяти теорія “доміно”. Москва почала сміливо розширювати сферу свого впливу, без коливань втручалася у військові конфлікти в Ємені, Сомалі, Ефіопії, Анголі. У Латинській Америці СРСР встановив тісні відносини з Нікарагуа і Гренадою, які почали отримувати економічну і військову допомогу.

Самим яскравим прикладом зростання радянського експансіонізму було вторгнення в 1979 р. в Афганістан. Ця акція викликала обурення американців і розглядалася в США як прагнення встановити в перспективі контроль над важливими районами Перської затоки. До того ж, саме в цей період виникла проблема з персоналом американського посольства в Тегерані, що став заручником іранських студентів – ісламістів. США вважали себе глибоко ображеними і приниженими. Вони не вважали дії адміністрації президента Д. Картера адекватними новим викликам. Стала переважати думка, що країні пора рішуче заявити про себе перед наступом комуністів і релігійних фанатиків. На момент приходу Р. Рейгана в Білий дім лише 13% американців мали позитивну думку про Радянський Союз, при тому як у 1973 р. їх було 45% [27, 138-142].

Отож, для проведення рішучої політики відносно СРСР новий президент міг розраховувати на масову підтримку.

На цей час Радянський Союз уже не тільки досяг військово-стратегічного паритету із США, а й удосконалив засоби т. зв. демонстрації могутності, зокрема спроможність перекидання потужних військових контингентів на великі відстані. Можливості Москви проводити глобальну політику значно зросли. Посилилася радянська активність і в експорті озброєнь. На початок 1980-х рр. частка СРСР у світовому експорті зброї перевищила американську. При цьому, якщо в експорті США у країни третього світу економічна складова дещо перевищувала військову, то в радянському – військові поставки були в чотири рази більшими за економічні [27, 131]. У цілому ж СРСР ще на середину 1970-х рр. значно поступався США у спроможності демонструвати свою міць у “третьому світі”. Однак новим стало те, що він, принаймні, став здатним проводити активну наступальну політику.

Антикомунізм Р. Рейгана був глибшим за антикомунізм його попередників. Він завжди виступав проти розрядки, вважаючи, що вона використовується нещирими радянськими лідерами для досягнення переваги над “західним світом”. Уже на першій своїй президентській прес-конференції президент назвав СРСР “імперією розбою, готовою на будь-які злочини, брехню, шахрайство заради своїх цілей” [7, 699].

Тим часом довіра до Радянського Союзу падала у всіх верствах американського суспільства, найнижчої позначки (9%) вона досягла після інциденту з південнокорейським пасажирським літаком, збитим радянським винищувачем 1 вересня 1983 р. Більшість американців вважала,

що у військовому відношенні США значно поступаються СРСР і підтримувала ідею нарощування озброєнь [27, 144]. Р. Рейган пізніше згадував, що на той час, коли він став президентом, “м’язові волокна американського військового мускулу були настільки атрофовані, що спроможність відбити можливу атаку з боку Радянського Союзу була вельми сумнівною” [28, 11].

Витрати на військові цілі різко збільшилися. Посилилася критика СРСР. Відкрито й у брутальних тонах заговорили про пагубність радянської системи.

Міжнародний курс адміністрації Р. Рейгана в умовах загострення ядерного протистояння з СРСР на зламі 1980-х рр. позначився наміром відродити односторонню перевагу і домінування США, що мало місце у перші повоєнні десятиріччя. Р. Рейган дав зрозуміти, що збирається розвинути та розширити доктрину Г. Трумена і надати їй практичної дієвості та ефективності, а у використанні антикомуністичної риторики він перевершив самого Д. Даллеса [3, 13]. Термін “стримування” СРСР, що почав вживатися в період президентства Г. Трумена, для Р. Рейгана зійшов на другий план. На перше місце вийшло досягнення повної перемоги США у “конфлікті свободи проти тоталітаризму” [29], в боротьбі з комунізмом як “найнебезпечнішим втіленням зла” [30]. При цьому йшлося про глобальний антикомуністичний аспект проблеми, що передбачало реалізацію трьох основних цілей:

1. Досягнення стратегічної переваги над СРСР шляхом значного збільшення американського військового потенціалу.

2. Зруйнування “радянської імперії зла”, як основної сили, котра сприяла створенню і підтримці комуністичних режимів (Варто вказати, що Р. Рейган і його радники вкладали в поняття “радянська імперія” не оцінку СРСР як великої держави, а його “імперські наміри” в міжнародній політиці).

3. Подолання тоталітаризму в світовому вимірі, маючи на увазі пріоритетність усунення комунізму не тільки щодо системних змін у соціалістичних країнах, а і претензій його глобального поширення.

Радник президента з питань національної безпеки Вільям Кларк, виступаючи 21 травня 1982 р. у Центрі стратегічних і міжнародних досліджень Джорджтаунського університету, чітко визначив що, стратегія Р. Рейгана включала “дипломатичні, політичні, економічні та інформаційні компоненти, побудовані на силовому фундаменті”. Усе ж, певно знижуючи “риторичний” запал, притаманний президентові, Кларк зводив антикомуністичні та антирадянські цілі Білого дому до спроби “змусити радянське керівництво повернути свою увагу на внутрішні проблеми” замість здійснення експансіоністської політики на міжнародній арені [31].

Основні ідеї антирадянської стратегії Р. Рейгана подані в ряді директив з національної безпеки, його промовах і зверненнях. Підписана в жовтні 1981 р. директива №13 передбачала застосування США першими ядерної зброї проти СРСР і досягнення переваги над ним на будь-якій стадії конфлікту [32]. Про свою рішучість досягти перемоги у духовному протиборстві Р. Рейган заявив у промові в Британському парламенті 8 червня 1982 р. [33]. В іншому виступі, на засіданні Національної Асоціації євангелістів 8 березня 1983 р. президент використав для характеристики Радянського Союзу термін “імперія зла” [34].

Значною мірою це було зумовлено політикою СРСР в Афганістані, Польщі. Минув лише місяць після інаугурації Р. Рейгана і у лютому 1981 р. на XXVI з’їзді КПРС було заявлено про готовність СРСР обговорити питання Афганістану в ув’язці з питанням безпеки Перської затоки [35, 13-29]. Так підтвердилися вищевказані побоювання американців.

Не було прогресу з проблем озброєнь у Європі. Ще з 1977 р. в європейській частині СРСР почалося розгортання (під приводом заміни застарілих СС-4 і СС-5 ракетних систем з однією боєголовкою і дальністю 2 і 4 тисячі кілометрів) на нові мобільні пускові установки СС-20 з трьома боєголовками і дальністю 5 тис. км. Радіус їхньої дії охоплював усю Західну Європу, що значно посилювало військові позиції СРСР на континенті. У зв’язку з цим НАТО прийняв рішення про розгортання на території Великої Британії, ФРН, Італії, Бельгії і Нідерландів 572 американських ракет (464 – високоточних крилатих і 108 балістичних, типу “Першинг-2”). Спроби СРСР за допомогою своїх прихильників організувати рухи протестів проти розміщення американських ракет середнього радіусу дії в Європі, хоча і відсунули прийняття остаточного

рішення НАТО до листопада 1983 р., у цілому виявилися невдалими [36, 495-496]. Розташування названих ракетних систем скоротило майже в п'ять раз час, потрібний для завдання удару по цілях у СРСР [7, 708]. Москва перервала всі переговори, включаючи переговори з проблем скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО) і ліквідації ракет середньої і малої дальності (РСМД) [37, 87].

23 березня 1983 р. Р. Рейган, оприлюднюючи т. зв. Стратегічну оборону ініціативу (СОІ), звернувся до науковців і всіх тих, хто дав країні ядерну зброю, щоб вони тепер використали свій талант у справі виживання людства і загального миру: винайшли засоби зробити ядерну зброю безсилою і застарілою [7, 709]. Обговорення цієї проблеми було перенесено на публічний рівень у США, ще задовго до її офіційного проголошення [38]. Про значення, яке надавалося СОІ в американських стратегічних планах відносно СРСР свідчить той факт, що через багато років їй було присвячено спеціальну наукову доповідь, підготовлену провідними американськими фахівцями [39].

Програма СОІ підкреслювала різницю між наступальними й оборонними ядерними озброєннями. У ній містилися вражаючі за своїм задумом нові пропозиції щодо заходів оборонного характеру у випадку ядерного нападу. Конкретно передбачалося створення системи протиракетної оборони з елементами космічного базування, що, як заявляв президент, зробить неефективною і непотрібною ядерну зброю. Реалізація СОІ на думку її авторів, мусила забезпечити технічні можливості перехоплення й ліквідації балістичних ракет і таким чином стала б важливим чинником оборони від відповідних дій іншої сторони, підвищила б живучість наступальної стратегічної зброї США. Але все ж таки її визначальною метою було спрямувати військово-технологічне суперництво з СРСР в нові галузі і тим самим зробити всі попередні радянські витрати на оборону безглуздими, а радянську зброю застарілою [7, 498].

Якщо врахувати, що радянський ядерний потенціал був ключовим елементом статусу Радянського Союзу як наддержави і протягом “холодної війни” головною метою СРСР було досягнення стратегічного паритету із США, нова військово-технологічна ініціатива Сполучених Штатів вкрай стурбувала радянське керівництво. Адже за допомогою одного єдиного технологічного рішення Р. Рейган пропонував стерти з лиця землі все, заради чого СРСР довів себе до банкрутства.

Аналітики з розвідувальних служб США вже у вересні 1983 р. передбачали такий наслідок СОІ як прагнення Радянського Союзу приступити до дієвих переговорів на тему скорочення ядерних озброєнь. У доповіді ЦРУ та військової розвідки США від 12 вересня 1983 р. можливості військової і технологічної відповіді Москви на СОІ оцінювалися як вкрай обмежені [40]. Отже, у цьому аспекті СОІ може розглядатися як складова політичного наступу адміністрації Рейгана. Принаймні саме так її розуміли серйозні фахівці із американських спецслужб. Їх численні колеги теж висловлювали сумніви щодо можливостей економіки СРСР профінансувати адекватну програму у відповідь на СОІ, наголошуючи при цьому, що ключовим результатом СОІ цілком могло стати радикальне послаблення радянської економіки. При цьому підкреслювалося, що у такий спосіб збільшується реальність конфронтації між радянським суспільством і комуністичними лідерами країни. Розвідувальні служби Сполучених Штатів, виступаючи виконавцями волі президента, прогнозували руйнівний для Радянського Союзу й комуністичної системи в цілому вплив американської відповіді на “політичну, пропагандистську та дипломатичну” реакцію Москви на СОІ. Вони заздалегідь передбачали спроби СРСР скористатися послугами міжнародного руху за мир і творчої інтелігенції західних країн для дискредитації американської зовнішньої політики. Повною мірою це відноситься й до прогнозування можливої поведінки радянських посланців на різного роду міжнародних наукових та інших форумах. У спецслужбах Сполучених Штатів добре розуміли і те, що Москва здійснить спробу змусити Вашингтон прийняти свої умови переговорів на тематику скорочення ядерних озброєнь, а водночас виграти час для переоснащення своєї армії [40]. Тобто американці були готовими до такого перебігу подій. Тепер можемо стверджувати, що цей аспект “холодної війни” американська сторона цього разу виграла з упевдженням.

З високою точністю прогнозувалися й інші акції Радянського Союзу у рамках дискредитації програми СОІ. Зокрема спроби внести розкол у позицію західних союзників, дезорієнтувати простих американців постійними повторюваннями тези про те, що “СОІ зруйнує соціальні програми” тощо.

У політичній думці високою популярністю користується теза щодо планів “хрестового походу” проти комунізму. У цьому зв’язку відзначимо, що в аналізованій доповіді американських спецслужб передбачалося, що Москва протягом 1995–2005 років здійснить радикальні заходи для зміцнення свого ядерного потенціалу. Окремо в доповіді відзначалося, що наприкінці означеного періоду СРСР запровадить ефективні технології протидії СОІ. Прямо йшлося про те, що через 20 років Радянський Союз буде здатний розробити принципово нову оборонну концепцію. Характерно, що період 1995–2005 рр. розглядався у цьому плані як перехідний у формуванні нової військово-політичної стратегії СРСР.

Отже, у спеціальних службах Сполучених Штатів не існувало жодних сумнівів у тому, що американсько-радянське протистояння в дусі “холодної війни” триватиме довгі десятиріччя. Президент Рейган, якому адресувалася доповідь, сприймав таку позицію як даність, що підтверджує його намір саме демократизувати Радянський Союз, а не ліквідувати його як державу. Є достатньо підстав вважати, що Рейган прагнув знесилити СРСР настільки, щоб довести його до серйозного внутрішнього конфлікту задля саме системного розпаду. Головним важелем впливу на цей процес глава Білого дому називав збройні перегони. Потративши за 1982–1987 рр. понад 1,7 трильйона доларів на утримання збройних сил і створення нових видів озброєнь, президент мав на меті здійснити “повномасштабний тиск” на СРСР. Проведений аналіз дозволяє стверджувати що гігантський військовий бюджет диктувався не стільки розрахунками на зміцнення ефективності американської армії, скільки цілями “великої стратегії” антикомунізму. Підтвердженням цього висновку можуть послужити документи Пентагона. В одному з них містилося відверте задоволення від того, що “радянська сторона з великими труднощами протистоїть нав’язуваним їй непропорційним витратам, відкриттю нових сфер військової конкуренції та зниженню рівня інвестицій” [41].

Наступальна антикомуністична стратегія Р. Рейгана, від середини 1982 року дедалі виразніше спрямовувалася в русло намагань загострити етнонаціональні проблеми СРСР [14, 221]. Але адміністрація Рейгана не мала наміру всерйоз стимулювати внутрішню кризу в Радянському Союзі з використанням етнополітичного чинника [42]. Сам президент схилився до того, щоб громадянам СРСР були гарантовані демократичні права в рамках єдиної наддержави, бо її розпад пов’язувався з реальною загрозою воєнного конфлікту [43]. На наше переконання, Р. Рейган мало вірив у повний розпад СРСР без деструктивного для США наслідку. Він вважав неминучими криваві контрзаходи Москви у відповідь на безпосередню підтримку можливих виступів внутрішніх сил опору радянському режимові.

Конфронтація і примирення з СРСР розглядалися як послідовні етапи політичного курсу. Рейган вважав, що для того, щоб вести переговори з позиції сили, а не слабкості, Америці потрібно збільшити свою військову міць [44, 12]. Водночас, як відмічав колишній держсекретар США Г. Киссінджер, президент вірив у можливість переконання радянських лідерів в хибності комуністичної філософії і помилковості уявлень про Америку [7, 698, 703]. А. Кеннон (біограф президента) писав: “Однією із фантазій Рональда Регана було те, як він візьме з собою Михайла Горбачева і покаже йому Сполученні Штати. Хай радянський керівник побачить, як живуть пересічні американці... що вони думають про свою систему” [6, 792]. Радянський міністр закордонних справ і перший заступник голови уряду А.А. Громико пригадував у своїх мемуарах сказані йому Р. Рейганом слова про щире прагнення найти шляхи покращення відносин між США і СРСР [45, 347].

І все ж таки восени 1984 р. після вказаної зустрічі сторони почали виявляти схильність до переговорів і інших контактів. Відношення Р. Рейгана до СРСР стало більше примирливим, ніж у перші роки його президентства. А Москва у свою чергу відмовилася від вимоги виведення американських ракет середньої і малої дальності із Західної Європи, як умови початку переговорів сторін.

У квітні 1985 р. до керівництва КПРС прийшов М. Горбачов. Він відразу зробив спробу здійснити глибокі зміни у зовнішній політиці СРСР. У листопаді 1985 р. відбулася перша зустріч з Р. Рейганом у Женеві. Вона означала відновлення радянсько-американських переговорів на вищому рівні після тривалої перерви (нагадаємо, що віденська зустріч Л. Брежнєва з Д. Картером проходила в 1979 р.). Женевські переговори не дали конкретних результатів, але обидва керівники заявили про свою зацікавленість у розвитку діалогу. І це було не тільки виявом доброї волі, а й усвідомленням тих реалій, які склалися в той час. Англійський історик П. Кальвокорессі відмічав, що Радянський Союз був уже не в стані фінансувати “холодну війну”, а Сполучені Штати також скачувалися до банкрутства [37, 88].

На наступній зустрічі – в Рейк’явіку – також не вдалося дійти згоди, хоча лідери наблизилися до підписання угоди про значне скорочення стратегічної зброї.

У цілому ж, за свідченнями помічника М. Горбачова з міжнародних питань, радянське керівництво тоді ще не відмовлялося від установки на військово-стратегічний паритет з усім світом, хоча гонка озброєнь остаточно виснажила економіку країни. На засіданні Політбюро 27-28 грудня 1988 р. генсек наводив вражаючі факти: СРСР витрачав на військові потреби в 1,5 рази більше США і тримав 6-ти мільйонну армію [46, 121].

У грудні 1987 р. у Вашингтоні було укладено договір про РСМД, котрий набув чинності в червні 1988 р. і передбачав ліквідацію усіх засобів середньої і малої дальності до 1991 р., причому СРСР мав знищити вдвічі більше ракет і пускових установок.

Р. Рейган був переконаний, що Радянський Союз відповідальний за більшість заворушень, які відбувалися у країнах “третього світу”. Сполучені Штати, вважав він, повинні надавати активну підтримку всім, готовим вести боротьбу з радянсько-комуністичними режимами. Така наступальна політика стала відома як доктрина Рейгана. Вона нагадувала політику адміністрації Д. Ейзенхауєра. Але якщо друга стосувалася в основному Східної Європи і мала більше пропагандистський характер, то перша була розрахована головно на країни “третього світу”, і включала як військову, так і економічну підтримку.

У Латинській Америці США взяли курс на відкритий підрив і навіть на усунення прокомуністичних режимів. Американське вторгнення у Гренаду в 1983 р. було одним із таких силових рішень. А СРСР, зайнятий у кінці 1980-х рр. своїми внутрішніми проблемами, вже не претендував на гідного конкурента. Різно припиняючи допомогу, він залишав Кубу, В’єтнам, Камбоджу, Мозамбик, Нікарагуа, Сальвадор без “братньої підтримки”.

В Афганістані Радянська Армія зазнавала великих втрат, але так і не встановила контролю над основними територіями країни. Примітно, що й після початку горбачовської перебудови проблема “Афгану” сприймалася керівництвом з погляду глобального протиборства [46, 225-226]. Тому виведення радянських військ у лютому 1989 р. стало одним із яскравих прикладів зміни політики СРСР.

Значущість радянського чинника у зовнішньополітичній стратегії Р. Рейгана значно зросла порівняно з його попередниками. СРСР на зламі 1970–1980-х рр. досяг вершини своєї військово-стратегічної могутності і перетворився, на думку американських аналітиків, у пряму загрозу для США як лідера капіталістичного світу. Він впритул наближався до заповітної мети – досягнення силової переваги над усіма головними супротивниками в будь-якій комбінації. Це робило подальші кроки непередбачуваними і авантюрними.

Якщо врахувати, що радянська зовнішня політика завжди проводилася в чітко окреслених ідеологічних рамках марксизму-ленінізму, котрий, як глобальна (чи з претензією на неї) ідеологія, стратегічно розглядав існування капіталізму як тимчасовий стан, то підстав у США для занепокоєння було достатньо. Рейганівська команда відкинула неефективну попередню політику “стримування” взяла рішучий курс на досягнення повної перемоги над СРСР і світовими комунізмом.

Р. Рейган став першим післявоєнним президентом, який вдався водночас до ідеологічного і геостратегічного наступу, що включав протидію радянському геополітичному тиску. Його основу склали гучна пропагандистська компанія, безапеляційна і погрозувальна риторика на адресу

“світового тоталітаризму” і СРСР, нарощування озброєнь, оголошення про початок реалізації СОІ, згорання економічних відносин з Радянським Союзом, контрнаступ у “третьому світі”...

Іншою і більше вагомою причиною історичної поразки СРСР у протиборстві із США була внутрішня економічна слабкість. Політика Р. Рейгана сприяла її посиленню. Тоді, коли він тільки став президентом, радянська економіка вже перебувала на такій стадії кризи, що виправити становище в рамках існуючої системи було неможливим. І очевидно М. Горбачов це розумів, як розумів, що американська технологічна перевага в перспективі дозволить США створити нову військово-стратегічну систему, що зведе нанівець для Заходу радянську загрозу. Він також усвідомлював, що у СРСР не було економічних ресурсів для конкуренції з США на новому технологічному етапі гонки озброєнь.

Не міг СРСР вести успішну боротьбу із США й у країнах “третього світу” – надто обтяжливими були зобов’язання перед ними. У таких умовах М. Горбачов зробив вибір на користь припинення радянсько-американського суперництва і завершення “холодної війни”. Це було сприйнято як визнання поразки. Тому надалі радянський лідер змушений був йти на односторонні стратегічні поступки, потрібні для завершення протистояння, часто суперечливі і поспішні, але це є предметом іншого дослідження.

Отже, успіх адміністрації Р. Рейгана у змаганні з Радянським Союзом був досягнутий у результаті вдалого використання деградації радянської системи і її загального послаблення та переходу до рішучого наступу на всіх напрямках американсько-радянського протистояння, що було визначальним у завершенні “холодної війни”.

Література

1. Dallek, Robert. *The American Style of Foreign Policy: Cultural Politics and Foreign Affairs*. – Knopf Alfred A, 1983. – 313 p.
2. Ambrose, Stephen. *Rise to Globalism. American Foreign Policy since 1938*. 6th revised edition. – New York: Penguin Books, 1991. – 413 p.
3. Brown, Seyom. *The Faces of Power. United States Foreign Policy from Truman to Clinton*. 2nd edition. – New York: Columbia University Press, 1994. – 658 p.
4. Huntington, Samuel P. *American Politics. The Promise of Disharmony*. – The Belknap Press of Harvard University Press, 1981. – 343 p.
5. Weinberger C. *Fighting for Peace: Seven Critical Years in the Pentagon*. N.Y., 1990.
6. Canon L. *President Reagan: The Role of a Lifetime*. – N.Y., 1991. – 819 pp.; Walsh K. *Ronald Reagan*. – N.Y., 1997. – 487 p.
7. Киссинджер Г. *Дипломатия*. – М., 1997.
8. Иवानян Э.А. *Рональд Рейган: хроника жизни и времени*. – М., 1991.
9. Никонов В.А. *Рональд Рейган // Вопросы истории*. – 1989. – №2.
10. Овинников Р.С. *Зигзаги внешней политики США: от Никсона до Рейгана*. – М., 1986.
11. Кокошин А.А. *США в системе международных отношений 80-х годов: Гегемонизм во внешней политике Вашингтона*. – М., 1984.
12. Линник В.А. *США: от Рейгана до Рейгана*. – М., 1985.
13. Рогов С.М. *Советский Союз и США: поиск баланса интересов*. – М., 1989.
14. Уткин А.И. *Стратегия глобальной экспансии. Внешнеполитические доктрины США*. – М., 1986.
15. Потехин А.В. *Дипломатия США в Восточной Европе*. – К., 1991.
16. Камінський С., Дашкевич А. *Політика США щодо України. Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція*. – К., 1998; Дашкевич А.В. *На роздоріжжі. Виклики сучасності і парадокси зовнішньої політики США*. – К., 1996.
17. *Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона*. – Ростов-на-Дону, 1997.
18. Ленин В.И. *Неизвестные документы. 1898–1922*. – М., 1999.
19. *Политбюро ЦК РКП(б)–ВКП(б) и Коминтерн: 1919–1943 гг. Документы*. – М., 2004.
20. *Политбюро ЦК РКП(б) и Европа. Решения “особой папки”. 1923–1939*. – М., 2001.
21. *Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986)*. – Т.10. 1961–1965. – М., 1986.
22. Брежнев Л.И. *50 лет великих побед социализма*. – М., 1967.

23. Материалы XXV съезда КПСС. – М., 1976.
24. The New York Times. – 1968. – 19 Apr.
25. Новик Ф.И. СССР и проблемы безопасности и сотрудничества в Европе (опыт 70-х – первой половины 80-х годов) // Советская внешняя политика в годы “холодной войны” (1945–1985). Новое прочтение. – М., 1995.
26. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986). – Т.13. 1976–1980. – М., 1986.
27. Лундестаг Г. Восток, Запад, Север, Юг. Основные направления международной политики. 1945–1996. – М., 2002.
28. Рейган Р. Жизнь по-американски. – М., 1992.
29. The Reagan Years // Policy Review, 1989, spring, Special Commemorative Issue.
30. Reagan, Ronald. The Titanic Conflict. The Evil of Nazism. Speech at Bitburg Air Base, Federal Republic of Germany, May 5, 1985 // townhall.com/Policy Review.
31. Halloran, Richard. Reagan Aide Tells of New Strategy on Soviet Threat // New York Times. – 1982. – 22 May.
32. The New York Times. – 1982. – 30 May.
33. Reagan, Ronald. Speech at British Parliament, June 8, 1982 // townhall.com/Policy Review.
34. Reagan, Ronald. Speech at the National Association of Evangelicals, March 8, 1983. – townhall.com/Policy Review.
35. Материалы XXVI съезда КПСС. – М., 1981.
36. Орлов А.С. Эскалация вооружений – путь в тупик // Советская внешняя политика в годы “холодной войны” (1945–1985). Новое прочтение. – М., 1995.
37. Кальвокоресси П. Мировая политика после 1945 года: В 2-х кн. – Кн.1. – М., 2000.
38. Miller, Judith. Critics of a Breeder Reactor Defeat Funds in House Vote // The New York Times. – 1982. – 15 December.
39. Strategic Defense Initiative // <http://www.fas.org/nuke/space>.
40. Possible Soviet Responses to the US Strategic Defense Initiative. Interagency Intelligence Assessment. CIA Historical Review Program. – <http://www.fas.org/spp/starwars> (на 12.09.1983).
41. Halloran, Richard. Pentagon Draws up First Strategy for Fighting a Long Nuclear War // New York Times. – 1982. – 30 May.
42. Reagan reassures Ukrainians // Chicago Tribune. – 1988. – 4 May.
43. Speedy End Belies Durability of Communist Experiment // The Washington Post. – 1991. – 29 Dec.
44. Рейган Р. Жизнь по-американски. – М., 1992.
45. Громько А.А. Памятное. – У 2 кн. – Кн.2. – М., 1988.
46. Черняев А.С. Шесть лет с Горбачевым: По дневниковым записям. – М., 1993.

*Надійшла до редколегії 24. 03. 2008 р.
Затверджена до друку 23. 06. 2008 р.*

УДК 539.219.3

А.Ю. Лега

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЄВРОПІ В СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ І МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

***Анотація.** У статті автор аналізує зміни в розвитку миротворчої діяльності в Європі, вказує на виникнення такої форми підтримки міжнародного миру і безпеки як миротворчі операції.*

***Аннотация.** В статье автор анализирует изменения в развитии миротворческой деятельности в Европе, указывает на возникновение такой формы поддержания международного мира и безопасности как миротворческие операции.*

***Summary.** The author of this article analyzes the changes of the peace-making activities in Europe, points to the origin of such form of supporting universal peace and security as peacemaking operations.*